

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Анатолій Лагутін

*Керчинський морський технологічний інститут,
вул. С. Муссонікідзе, 82, м. Керч, 98309, Україна*

У статті аналізується взаємозалежність процесів становлення державності, громадянського суспільства та демократичної політичної системи в Україні на сучасному етапі. Розглядаються особливості та суперечності політичного процесу, який має стагнаційний характер, що одночасно дозволяє зберегти відносну стабільність в складних умовах політичного транзиту в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадськість, політичний процес, державотворення, політична динаміка, політична система.

Завершилось перше десятиліття існування незалежної держави в Україні. Процес її утвердження виявився значно складнішим, ніж це можна було передбачити на початку 90-х років. Констатувати довершеність державотворення і утвердження повноцінної демократії в суспільному житті, в діяльності владних інститутів ще зарано (прикладом може послужити весняний референдум з конституційних питань 2000 р.). Навпаки, існує багато підстав для того, щоб характеризувати подолану історичну відстань в розвитку національної державності лише *підготовчим* періодом. Саме тому, що більшість політичних зрушень і надбань цього часу значною мірою були зумовлені дією *зовнішніх* або *інерційних* факторів, які склалися в Україні, СРСР, в міжнародному політичному просторі на рубежі 80-х – 90-х років минулого сторіччя, на момент початку політичних перетворень.

З позицій сьогодення яскраво проглядаються суперечності в політичній системі, які є наслідком дії вказаних інерційних чинників, а з другого боку - хиб і помилок в стратегії її побудови. Власне, тепер стає очевидним факт *відсутності* такої більш-менш продуманої стратегії державотворення у політичного керівництва країни. Немає підстав говорити про повномірне включення суб'єктивних чинників у процес державно-політичної творчості. Завданням статті є доведення справедливості такого висновку через аналіз політичної дійсності за допомогою категорій "громадянське суспільство" та "політичний процес", зміст яких дозволяє найбільш виразно з'ясувати специфіку поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників в перші роки утвердження національної держави.

На час проголошення незалежності республіка мала майже всі *формальні* атрибути держави, включно з членством в ООН. Відсутність суверенітету – головний доказ її формального існування. Проте як імітація справжньої політичної інституції, на відміну від цілого СРСР, вона не мала *власної, глибоко окресленої кризи*

державності. Але цих елементів інституалізації виявилось достатньо, щоб зробити певні кроки до самостійності, про що засвідчив факт прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет в червні 1990 року. Визначальним поворотом до поглиблення процесу державотворення стало проголошення Акту про державну незалежність України в серпні наступного року.

Становлення нової держави в перші роки співпало з поглибленням соціально-економічної кризи в суспільстві, яка фактично стала серйозною перешкодою на цьому шляху. Криза унеможливлювала зосередження основних зусиль політико-владних суб'єктів на важливіших аспектах конструювання політичної системи нового гатунку. Таким чином, в перші роки (до прийняття Конституції (1996 р.)) був ініційований процес розбудови нової держави, проте він проходив в межах формальних складових соціалістичної демократії. Є підстави говорити навіть про своєрідну *еволюцію* української держави-суспільства в пострадянський період в напрямку до реальної держави, про її *добудову до якості держави*. Формування нових компонентів політичних інституцій йшло вкрай повільно. На політичній арені найбільш помітною була ліва прокомуністична опозиція, яка всіяко стримувала будь-які політичні зміни, на тлі переважаючої, але розділеної, дезорганізованої демократії.

Ще в другій половині 90-х років республіка зберігала багато ознак організаційної недовершеності. Навіть у шкільних підручниках вона кваліфікується як сполучення елементів президентської, парламентської і радянської форм організації [1; 77]. Система так званого радянського народовладдя залишилась в багатьох своїх рисах і на регіональному, і на загальнополітичному рівнях.

Фундаментальним підґрунтям для існування формальної демократії на теренах України була і залишається слабкість, нерозвиненість структур і компонентів *громадянського суспільства*. Колишній соціалістичний режим знищив або вкрай спотворив здорові соціальні інстинкти і форми поведінки окремих людей та людських колективів, перетворивши населення на суцільний натовп. Власне, в Росії передумови появи нормальних громадських соціальних відносин тільки почали створюватись за кілька десятиліть до революційних подій 1917 – 1920 рр. Тому формування раціональної громадської поведінки, яка керується усвідомленням і особистих і загальних інтересів, так званим здоровим глуздом – нагальна потреба для посттоталітарного суспільства. Тільки громадськість, зорганізована у впливові, об'єднання, які постійно чинять тиск на владні структури, може виступати реальним учасником політичних змагань.

Отже, для української спільноти проблема державотворення невіддільна від проблеми творення цивілізованого, організаційно оформленого суспільства громадянського типу. Іншими словами, мова йде про формування первинних цеглинок цих структур, а не завершення будови, оскільки соціалістична держава-суспільство не створила жодних передумов для цього.

Між тим, протягом всіх років незалежності в українській суспільно-політичній думці і офіційній ідеології панує ідея побудови влади і владних інститутів як пріоритетних при побудові держави. Влада розуміється і репрезентується як найвища соціальна цінність, спроможна начебто сама собою, автоматично і природно забезпечити і гарантувати вирішення всіх важливих проблем. Зосередженість на владній проблематиці проглядається і в наукових виданнях та дослідженнях. Помилковість такої акцентованої уваги і відповідна недооцінка питань громадських засад політичного життя – очевидні, оскільки це відображається в принципах і

пріоритетах офіційної політики державотворення, впливає на її якість та ефективність.

В традиційному радянському суспільствознавстві поняття громадянського суспільства якщо і використовувалось, то в дуже обмеженому контексті характерної критики буржуазної держави і демократії. Ігнорування його політологами і політиками в наш час симптоматично, оскільки свідчить про недостатність усвідомлення важливості відповідних проблем на початковому етапі утвердження державності. Це є яскравим підтвердженням слабкості самої громадськості, слабкості здорових громадських інстинктів, надмірної етатизації суспільної свідомості, яка вбачає у владі панацею від всіх соціальних хвороб. Тільки відносно недавно почали з'являтися наукові публікації, в яких аналізується феномен існування в Україні *негромадянського суспільства*, а також практично-політичні наслідки такого факту [2].

Формування держави – явище історичне, тобто відбувається в певних історичних умовах, які і визначають способи реалізації цього глобального соціального проекту. Історія подарувала українському народу сприятливі зовнішньополітичні обставини, глобальний контекст з більш-менш усталеними цивілізованими міждержавними стосунками. В той же час, в соціальному середовищі багатьох країн сформувались досить високі показники і стандарти життя. Тому важливим є не лише фізичне, або геополітичне самоутвердження України як територіальної громади за будь-яку ціну. (Така ідеологія може привести і веде до масового голосування ногами, коли тисячі громадян виїжджають за кордон у пошуках нормальних життєвих умов). Насамперед йдеться про параметри держави сучасного європейського типу, з високими соціально-гуманітарними стандартами, на які постійно вказують і провідні українські політики.

Ідеологія і державна стратегія повинні орієнтуватись не стільки на розбудову держави, скільки на утвердження *суспільства - держави*. Принаймні, будівництво підвалин владних інститутів і структурних частин громадянського суспільства має здійснюватись паралельно, одночасно, оскільки Україна не має достатньо великого запасу історичного часу на повільну і стихійну еволюцію в бік зрілого громадянського стану. У практичному плані це потребує зміни в акцентах політики державного керівництва, зосередженості на формуванні умов для здорової політичної конкуренції суспільних сил, для розгортання повноцінної, сильної опозиції владі з боку партій, рухів, груп тиску. Розкріпачення всіх соціально-здорових сил, максимальна динамізація політичного простору, інтенсифікація політичного процесу – провідне стратегічне завдання, змістом якого є перетворити пасивний натовп пострадянського гатунку, який очікує чергових дарунків від влади, на її свідомого та дієвого партнера.

Побудова системи ефективних політико-владних інститутів має супроводжуватися інституалізацією громадсько-політичної опозиції, організацією і структуризацією системи противаг владній еліті на всіх рівнях соціальної піраміди - від місцевих, регіональних груп впливу до центру. Сильна влада передбачає сильну, впливову опозицію, яка на рівних веде діалог з владним центром. На практиці всі ці акценти можна правильно розставити тільки з позицій системного підходу до політичного моделювання, яке нині не є даниною абстрактно-науковим схоластичним і модним уподобанням кабінетних спеціалістів. В ньому – нагальність життєва необхідність, якою зумовлена успішність досягнення стану реальної, повноцінної держави, просто потреба фізичного самозбереження нації.

Важливе місце у відродженні громадськості належить системі місцевого самоврядування. Поверховість адміністративно-політичних змін найбільше відчутна саме на рівні місцевих влад, які безпосередньо наближені до людей, але саме тут найбільше відчутна відстань між народом і владою. Певні зрушення в принципах обрання складу місцевих органів влади, не привели до серйозних змін в основному кадровому потенціалі (апарат виконкомів), в структурі і формі діяльності. Чи може дух справжньої демократії проникнути в ці заповідники авторитаризму і бюрократизму, недосяжні для громадського контролю і участі?! Місцеві, регіональні центри адміністрації залишаються місцями зосередження своєрідного егоїстичного корпоративізму, який контролює економічні і соціальні ресурси регіонів, нехтуючи інтересами більшості громадян.

Противагою всіх форм корпоративного свавілля може бути тільки свідомі ініціатива громадян, зорганізованих в різні форми асоціацій, рухів, об'єднань, які підтримуються законодавчо, офіційно і активно заохочуються, і державою також. Урядовці ж обмежуються компаніями численних комісій, перевірок і чисток за участю контрольно-фінансових і правоохоронних органів. Стоси паперів і нескінченних звітів – з одного боку, незахищеність, безпорадність ображених – з другого – ось найголовніші наслідки анемічності громадянського суспільства і самої влади, якщо брати людський вимір існування Української держави за десять років.

Суперечність між станом державності і сформованістю громадянських її засад яскраво проявляє себе в характерних рисах *політичного процесу* в Україні. Як наукова категорія політичний процес попри певну невизначеність [3; с. 196], посідає важливе місце в структурі політичного знання. Активне її використання в науковій лексичній співпадає з розробкою основ теорії політичних систем в 50-х – на початку 60-х років ХХ сторіччя. Але на відміну від поняття “системи”, яке швидко посіло центральне смислове місце в політичній науці, “процес” виявився менш зручним для наукового дискурсу. На це слушно в свій час звернув увагу Г.Алмонд, підкресливши можливість надто широкого вживання терміну для характеристики будь-якої дії [4; 149].

Політичний процес як науковий термін вживається найчастіше в трьох значеннях: по-перше, для позначення політичної динаміки, послідовності змін [6; с. 9]; по-друге, для дискурсу низки окремих, часткових, фрагментарних дій і явищ (*виборчий процес, законодавчий, регіональний, процес прийняття рішень тощо*); по-третє, як характеристика режиму функціонування політичної системи в цілому [3; с.197]. Існують інші інтерпретації поняття, але найбільш вдалим, на нашу думку, є його розуміння як *цілісної характеристики стану політичної динаміки всієї політичної системи* [5;с.9], саме тоді воно набуває специфічного методологічного навантаження. В такому контексті політичний процес налаштовує на цілісне сприйняття всіх діючих суб'єктів у їхньому спільному ритмі або аритмії станів і дій, на відчуття якості, узгодження векторів їхніх спрямувань. Саме таке бачення дозволяє прослідкувати тенденції і кінцеві результати політики, тобто оцінювати якість і загальне соціальне значення політичної динаміки.

Зміст процесуальності ховається за мерехтінням політичних явищ, які утворюють ілюзію реальних змін, тому він не підлягає легкому і однозначному окресленню (в політиці часто зміна подій не означає відповідні якісні політичні і соціальні зміни). Політична динаміка може бути кружлянням на місці, рухом вперед без жодних змін (до певного часу) або виразним підйомом, а може поєднувати всі ці варіанти в межах існування певної політичної системи. В той же час суперечливість політичного

процесу, його двоїстість природно відбиває суперечливість функціонування системи влади, в середині якої постійно протистоять сили її утримування і сили її зміни. Перевага одної з них означає або динамізацію, інтенсифікацію змін, або їхнє завмирання, стагнацію. (Навіть в розвинутому політичному організмі гармонійне сполучення елементів новацій та сталості – явище досить проблематичне). Попри складність суспільної ситуації, в Україні ми бачимо досить неквапну політичну динаміку.

Якщо ззовні політичний процес є комплекс взаємопов'язаних подій, явищ, актів поведінки, які утворюють послідовність якісних станів політичної системи, то внутрішньою змістовною його суттю є артикуляція, представництво і конкуренція соціально-політичних інтересів різних груп населення. Конкуренція відображається і конститується як структурована ієрархія груп, піраміда влади. Представництво реальних корпоративних інтересів – головне підґрунтя реальної політики, умова глибини, наповненості, ґрунтовності політичного процесу в країні. Його *інтенсивність* також обумовлена і кількісним складом суб'єктів, і глибиною протистояння їхніх інтересів, тобто ступенем їхньої диференціації. Все це реалізується як дії та взаємодії, показові зіткнення і справжні конфлікти на різних шаблях соціальної організації.

Суттєвою особливістю політичного процесу в Україні є його *транзитний, перехідний* характер. Проте характер переходу потребує певної переоцінки з урахуванням попереднього висновку про наявність в республіки лише формальних атрибутів державності на початок 90-х років. *Є підстави говорити про започаткування процесу реального державотворення в Україні тільки після проголошення її незалежності.* Саме факт проголошення означав реальний поворот у справі розгортання державницького процесу в країні, поштовхом до якого стала спроба політичного перевороту в Москві 11 серпня 1991 року. Відсутність структур громадянського суспільства як фундаменту реальної політики – головний доказ попередньої тези. Звідси – початкова слабкість, невизначеність самого політичного процесу.

Всупереч глибокій соціально-економічній кризі, яка триває і поглиблюється в останні роки, а також існуванню міжрегіональних суперечностей, Україна демонструє досить мирну картину подій, невизначений політичний процес. Це дає її політикам підстави говорити про існування соціальної злагоди в суспільстві. "Гармонійність" політичного життя особливо виразна на тлі колізій і трагічних подій в більшості пострадянських республік колишнього СРСР. Маловиразність, певна гіподинамія, відсутність великомасштабних зіткнень на українських теренах впадає в очі. Невеликим дисонансом щодо такої мирної ситуації певний час виступало політичне протистояння з питань Криму, а також довготривалий конфлікт в середині влади між двома її гілками (законодавчою та виконавчою в особі Президента).

Названі два конфлікти не переросли в загальнонаціональні. Зокрема, конфлікт між Президентом Л.Кучмою і Верховною Радою з приводу утворення парламентської більшості в 2000 р. швидко вирішилося як тільки питання було доведено до можливості проведення національного референдуму.

Протиборство навколо кримської проблеми було значно гострішим і складнішим. Воно торкалось політичних інтересів різного типу і рівня: регіональних, етнічних, ідеологічних, навіть міждержавних, оскільки зачіпало відносини з Росією. Суперечності вдалося перевести на рівень владних стосунків з регіональною елітою, локалізувати і вирішити на ґрунті конституційного компромісу (Конституція АР

Криму 1998 р.). Однак у випадку з автономією ще не всі питання узгоджені. Значна частка кримчан (кримські татари) незадоволені отриманим політико-юридичним статусом.

Загальна невиразність, анемічність політичного процесу, повільність реальних соціальних змін в першу чергу наслідок нерозвиненості громадянського суспільства в Україні, соціально-психологічної невідповідності населення і еліти до серйозних, радикальних дій і змін, яких вимагає ситуація кризи. В країні гостро відчувається відсутність критичної маси політичних сил, спроможних до рішучих і послідовних реформаторських зусиль, до подолання суспільної розгубленості й деморалізації. Брак соціального динамізму не є результатом слабкості внутрішніх суперечностей в суспільстві. Його причиною є невиразність, несформованість соціально-економічних інтересів переважаючої більшості населення, позбавленого реальної власності, зліомпенізованого на рівні утримуваного державою соціального прошарку. З другого боку, виразною суттєвою суперечністю політики на попередньому етапі була її зумовленість *необхідністю вирішувати одночасно кілька глобальних завдань: створювати новий державний механізм, здійснювати реформування і реструктуризацію економіки на ринкові засади, підтримувати певний рівень соціальних умов більшості громадян, запобігати соціальному хаосу.*

Наведені обставини зумовили й інші своєрідні риси та особливості політичного процесу в перше десятиліття національної державності. Яскраво вираженою його особливістю є *елітарність* і з точки зору ключової ролі в ньому номенклатурно-адміністративних груп, і з точки зору спрямованості політики на обслуговування інтересів державної бюрократії. З радянських часів коло людей влади та конкуруючих за владу дуже мало змінилося. Це підтверджується складом головних претендентів на трьох президентських виборах (1991, 1994, 1999 рр.), в яких перемали діячі з колишньої радянської партноменклатури. З тих же державно-партійних кіл всі роки незалежності рекрутувалися і голови українських урядів (за винятком В. Ющенка), і спікери Верховної Ради.

Більшість електорату залишається пасивними статистами в політичних кампаніях і діях з яскраво вираженими формами *реактивної поведінки*. Тільки такою некритичною поведінкою хитання натовпу можна пояснити, наприклад, протилежність результатів двох (весняного і зимового) референдумів 1991 року "за" і "проти" державної незалежності. Другий приклад – різка зміна політичних симпатій українців на президентських виборах 1994 і 1999 років, коли кандидат від східних регіонів стає "своїм" для західних (спочатку Л.Кравчук, а потім Л.Кучма). Відірваність виборців від партійно-політичної еліти демонструє і відсутність у більшості українських партій чисельних прихильників (крім комуністів і РУХу). Про це свідчить і надмірна чисельність партій (більше ста офіційно зареєстрованих), яка говорить про певний вакуум у консолідованому виразі колективно-громадських інтересів.

На жаль, більшість населення змушена залишатись пасивним спостерігачем політики, навіть беручи участь у виборчих кампаніях. Від 60 до 75 відсотків громадян проживають на межі злиденності, не мають вагомої власності, а тому не можуть виступати свідомими учасниками політичного дійства. Вони все ще змушені орієнтуватись на державну кишеню, волю і милосердя державних мужів, а тому жити очікуванням, як і колись за часів СРСР. *Інтереси цих людей опосередковані станом самої влади, яка певною мірою для громадян залишається недоторканою "священною коровою".*

Другою виразною рисою політичного процесу в Україні є його *кулуарність, закритість*. Державна еліта часом не бажає, а часом не може залучити громадськість, у процес розробки і прийняття державно-політичних рішень. А залучаючи – використовує лише в ролі пасивного і мовчазного аргумента на підтвердження власних суто корпоративних планів. Ілюстрацією справедливості даного висновку можуть бути обставини прийняття Конституції, які нагадують містифікацію справжньої політики.

Підготовка тексту і розробка механізму прийняття Основного закону тривали з 1991 року. Проводились експертні і публічні опитування у всіх регіонах країни з метою узгодження порядку затвердження і виявлення суспільної думки з принципових питань державного устрою. Нарешті, після публікації проекту, були проведені масові читання і обговорення всього змісту документа. Фінальна стадія доопрацювання і затвердження Конституції була схожа на профанацію конструктивного рішення, перетворившись в мозковий штурм, який тривав добу на рівні Верховної Ради і адміністрації Президента. Прийнятий документ не відповідав ані принципам, які були декларовані в проекті, ані узгодженому механізму схвалення. В результаті, за кілька років постало питання про серйозну корекцію положень конституційного тексту і проведення всенародного референдуму.

До наступних рис українського політичного процесу необхідно віднести його *низьку ефективність, поверховість*. Дуже повільно, майже непомітно відбувається оновлення і становлення форм і елементів нової держави, політичної системи демократичного типу. Замість чітко структурованої в часі, послідовної продуманої технології побудови цеглинок нових політичних інституцій, йде неквапна трансформація, еволюція соціалістичної демократії в демократію модернізовану а la Захід.

Особливо помітна повільність реформування економічної сфери суспільства, де роль державного сектору залишається невинновано великою, а бюрократія продовжує контролювати важливі галузі господарства. Відповідно до цього зберігається надзвичайно високий рівень корумпованості чиновництва, чи не найбільший серед європейських держав. Зволікання з важливими реформами веде до закріплення соціальної кризи, створює враження соціальної приреченості, безвиході для більшості громадян. В такому сенсі Україна є зразком *найбільш уповільненого переходу* у нову суспільно-політичну якість в порівнянні з іншими державами посттоталітарного типу.

Аналіз головних специфічних рис політичного процесу веде до висновку, що політичний простір української держави являє собою *поле свєрідного унікального гео- і соціополітичного компромісу на рівні регіональних еліт, з одного боку, та міжнародних центрів впливу (по лінії Росія – Захід), з другого*. Формуванню такого компромісу сприяє в певній мірі глибока суспільно-економічна криза, яка поглинає значні суспільні і владні ресурси, а також нерозвиненість громадянського суспільства, тобто відсутність повноцінної суспільної опозиції владі. Отже, політичний процес в Україні знаходиться на стадії свого становлення, конституювання, об'єктивно фіксуючи і продукуючи стан загальної соціальної стагнації.

Уповільнена еволюція української спільноти в напрямку більш цивілізованої демократії має не тільки очевидні негативні сторони у вигляді довготривалої кризи суспільства. У ній є також свої переваги завдяки *відсутності досить значних і численних соціально-політичних потрясінь та конфліктів за участю широких верств*

населення, що завжди було характерним для такого роду соціальних перетворень, революцій. Перехід має достатньо мирний, безкровний характер, що уможливило збереження позитивних властивостей і зв'язків, які були накопичені в минулому, успадкування елементів певних традицій і, таким чином, робить трансформацію *відносно безболісною* психологічно для більшості громадян.

Головним позитивним наслідком уповільненого входження українства у нову соціально-політичну якість є збереження і зростання його *єдності, консолідованості*. Саме відсутність єдності завжди була каменем спотикання на шляху утвердження національної держави на всіх етапах історичних спроб державотворення від часів Великого Богдана до УНР і ЗУНР. Про внутрішній розбрат між братами-українцями, як важливішу причину принизливого стану народу і його несвободи з боєм писали Т. Шевченко і В. Антонович, М. Костомаров і М. Драгоманов, М. Грушевський і В. Винниченко, В. Липинський і Д. Донцов, багато інших діячів національної культури, прихильників ідеї української політичної самостійності. *Мова йде про необхідність духовно-психологічного зближення, зріднення, звикання в межах спільного політичного організму різних груп і частинок громадянства досить строкатого за своїми історико- і етнокультурним, духовно-релігійним, ідеологічним корінням і уподобаннями.*

Проведений аналіз політичного процесу в Україні, в перші роки її самостійності, характеризує його як *стагнаційний, зі збереженням елементів традиційної соціалістичної демократії, демократії в багатьох рисах незахідного типу (за класичною класифікацією Л. Пая) [7]*. Але всі ці особливості об'єктивно зумовлені та відповідають стану громадянського суспільства (точніше, підкреслюють його відсутність), влаштовують, певною мірою, і державну еліту, і більшість громадян (оскільки задовольняють потребам елементарного самозбереження влади і громадян в умовах глобальної соціально-політичної трансформації). *Збереження відносно стабільності в складних умовах політичного транзиту в Україні сприяло і сприяє плавному переходу системи східноєвропейських міжнародних взаємовідносин в нову якість після втрати нею рівноваги внаслідок розвалу соціалістичного блоку.*

Негативним підґрунтям суб'єктивних передумов уповільненого соціально-політичного транзиту в напрямку цивілізованої демократії в Україні була несформованість, неокресленість політичної стратегії державної еліти, більшість носіїв якої обмежені можливостями і стереотипами старої радянської бюрократії. Протягом всіх цих років ми так і не побачили більш-менш зрілої урядової *програми переходу*, з позначенням термінів і якісних сходинок підйому до нового типу соціальної організації. Остання обставина характерна для всіх пострадянських держав. Це підтверджує певну стихійність, інерційність всієї політики. Дискусійним і проблемним залишається питання формулювання параметрів повноцінної, сучасної державно-національної ідеології як носія вищих духовних цінностей суспільства і держави. Деякі ознаки вказують на можливість постановки і вирішення цих проблем саме сьогодні [8], що можна назвати початком нового етапу державотворення в Україні. Але це стане предметом інших досліджень.

-
1. Коляда І. А., Малій О. В. Історія України. 11 клас. Зошит-конспект тем. – К.: А. С. К., 1997. – 112 с.
 2. Див. Полохало В. Негражданское общество как социополитический феномен Украины // Полис. – 1999. – С. 25-33.

3. Политология: Курс лекций/ Под ред. М. Н. Марченко. 2-е изд. – М., 1997. – 384 с.
4. *Almond G.A. Comparative Political System/ Introductory readings in political behavior/ Ed. By S. S. Ulmer. – Chicago. – 1965. – С. 147-157.*
5. Див.: Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірник наукових праць.- Львів, Паїс. – 1998. – 192 с.
6. *Поліщук М.* Актуальні проблеми дослідження політичного процесу в Україні// Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку. Збірник наукових праць. – Львів, Паїс. – 1998. – С. 7-12.
7. Там само. – С. 9-10.
8. Див.: *Медведчук В.* Социал-демократическая модель общественного развития и предпосылки ее становления в Украине// Полис. – 1999. – №6. – С. 17-24.

CIVIL SOCIETY AND POLITICAL PROCESSES IN UKRAINE

Anatoliy Lahutin

The Institute of Naval Technologies, Ordzhonikidze Str, 82, Kerch, 98309, Ukraine

The article discusses the interdependence of statehood formation processes and civil society, as well as democratic political system at the modern stage of development. Particulars and contradictions of political process, which may be characterized as stagnating one, are regarded. This allows for preserving a relative stability under the complicated conditions of Ukrainian political transition.

Key words: civil society, the public, political process, political dynamics, political system, relative stability.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002.*